

Slavné knihy, duben 1998

Muž na svém místě

Jiří Pehe – osobnost, o které se mluví

■ Pavel Kovář

Do Kanceláře prezidenta České republiky nastoupil docela tiše v září loňského roku jako ředitel odboru zahraniční politiky, ale zakrátko se stal ředitelem odboru politiky jako takové. Po demisi Klausovy vlády jsme ho vidali po boku Václava Havla při jednáních o personální podobě příštího kabinetu. Tehdy mimo jiné prohlásil, že za politiky budoucnosti považuje například Cyrila Svobodu či Michala Lobkowicze. A krátce poté se oba stali ministři. Politolog JIŘÍ PEHE věděl, co říká, a v týmu prezidentových poradců je nepochybně mužem na svém místě. Na politickou dráhu nepomýšlí. Prohlašuje, že díky své profesi politologa bude vždy jen počínání politických stran analyzovat. A důrazně dodává, že k žádné z nich neinklinuje. Za důležité ještě považuje říci, že kdyby nebyl Václav Havel v lednu 1998 zvolen prezidentem, okamžitě by z hradních služeb odešel.

Po promoci na právech jste krátce pracoval jako redaktor; následovala emigrace a teprve poté se z vás stal politolog. Proč jste odešel z Československa?

Nebyla tu pro mě ani pro mou ženu žádná perspektiva. A to tím spíš, že jsem v roce osmdesát napsal studii Totalitární původ komunismu. Přečetlo si ji několik mých kamarádů, rozmnožili ji, až začala kolovat po Praze. A mně se nechtělo být od šestadvaceti disidentem v kotelně. To raději budu někde něco studovat, usoudil jsem. Proto emigrace. Po měsíci v utečenckém táboře jsme měli volbu: Kanada, USA nebo Austrálii, zvolili jsme Spojené státy. Do jisté míry proto, že Američané si nějakým způsobem opatřili onu studii. V USA jsme však rok až dva bojovali o přežití. Tam vám totiž nikdo jako nepomůže. Pracoval jsem krátce jako číšník v české restauraci pana Vašaty, pak rok a půl v hotelové recepci. Studovat večerní právnickou školu mě však nebavilo, takže jsme šet-

řili, žena sehnala místo knihovnice, abych mohl na Kolumbijské univerzitě studovat mezinárodní vztahy a politologii. Šlo o postgraduální studium, doktorát z pražské právnické fakulty mi uznali. Byl jsem vždycky Homo politicus.

Dnes se někteří politologové domnívají, že Západ nebyl připravený na pád totalitních režimů v závěru osmdesátých let, na geopolitický třesk, který zasáhl téměř polovinu světa. A proto se tento třesk vyznačoval značnou dávkou improvizace...

Ano, jen pár politologů a myslitelů se domnívalo, že komunistický systém v dohledné době zkolabuje. Oni totiž většinou uvázli na jakési umělé rovině a viděli pouze určité prvky a dimenze totalitního systému. A nevnímali třeba to, že se tenhle systém vnitřně vyčerpává, mele prázdnou slámu. Západ se totiž po roce šedesát posunul do nového věku. Kouřový průmysl vystřídala moderní technologie, nůzela pásová výroba,

v nůz lidé byli šroubky. A se změnou výroby na Západě nastoupila i změna myšlení jedinců. Stávalo se kreativní a zejména individuální. Komunistické systémy se však na podobnou cestu nemohly vydat, musely by totiž svou totalitu uvolňovat.

To by ovšem bylo pro ně sebevraždě. Takže šlo vlastně jen o čas, kdy ekonomicky zkolabují?

Jistě, ale opět nebylo na Západě mnoho těch, kteří by právě v tomhle faktoru viděli základní deficit totalitních systémů. Spíše se předpokládaly pády komunistických systémů v důsledku toho, že porušují občanské svobody, jdou proti lidské naturě. To byl sice správný odhad, nicméně se domnívám, že kdyby si komunistické systémy nezačaly samy vyžít svou podstatu a zaostávat ekonomicky, mohly klidně lidská práva a svobody potírat dalších sto let. Proto v tomto kontextu nelze přeceňovat vzpouru svobodných lidí.

Kdo jiný než politický analytik by měl odpovédět na otázku: Jakých největších chyb v transformaci se tahle země dopustila?

Za prvé je to zanedbání role právního státu. Mám na mysli onen mylný předpoklad, že tržní hospodářství lze vytvořit tak, že se zhasne světlo, pak se rozsvítí a to, co vznikne, si začne vytvářet svá vlastní pravidla. Tímto zhasnutím vznikla džungle, jež přijala pravidla džungle. Tržní hospodářství potřebuje kromě hráčů a hřiště také pravidla a rozhodčího. Tenhle princip se tady nepochopil. Stát by neměl být v roli příkazovatele, hlavního velitele, jako tomu bylo v totalitě, ale v roli rozhodčího, který píská fauly. Jenomže podle některých liberálů se ujala základní diskoncepce, že totiž menší státní moc je vhodnější. Zaměnili však pojem menší za slabý. Ve vyspělých demokraciích stát může být malý svým objemem, ale je silný svým významem.

A co ona rychlost, po které se tak volalo?

V úprku k rychlé reformě – a je dobře, že byla rychle provedena – se zapomnělo na její komplexnost a hlavně na desatero. Ano, jsi byznysman, ale respektuj základní etiku. Věřící nejsem, ale v každé lidské společnosti existuje jakási desatero morálních nebo božích příkázání. Je jedno, jak jim říkáme, je však dobré se jich držet. Pokud ne, tak na to člověk lidově řečeno dojde. Tohle samozřejmě souvisí s celkovým konceptem práva v této zemi. Udržuje se tradice „Co není zákonem zakázáno, je dovoleno“. Když tohle platí, musíte mít silné etické základy, aby v tom, co je dovoleno, existovala ještě jakási struktura. Ale za tohoto stavu vznikají také kauzy, jako byla privatizace Krušného velkoobchodu a jim podobné, a neporušují se žádné zákony. Ale všichni vědí, že ve skutečnosti je to jinak.

Proč máme dosud v České republice – na rozdíl od jiných postkomunistických zemí – stále pravicovou vládu?

Za to tak trochu paradoxně může komunistický systém v Československu před rokem osmdesát devět. Byl totiž jiný než v Maďarsku a Polsku. Určilo jej „Pražské jaro“ v osmašedesátém a následná sovětská okupace. Systém až do posledního okamžiku represivní nevytvořil pro KSC legimititu, aby se rychle přeměnila v postkomunistickou sociální demokracii. Díky tomuto vývoji nemohla v zemi v minulých letech vzniknout žádná solidní opozice vůči pravicové koalici. Lidé se vůbec nenaučili žít v normálním demokratickém prostředí, v němž opozice hraje velmi silnou korektivní úlohu. Koalice – ODS, KDU-ČSL a ODA – neměla potřebu komunikovat s opozicí a ani s občany a nakonec ztratila schopnost komunikovat sama

v sobě. Obecně lze říci, že systém, který zde vznikl, byl svou podstatou náchylný ke korupci hospodářské, ale jak se ukazuje i politické anebo alespoň k podezření. Proti tomu se v prostředí bez konstruktivní opozice nic nedělo, takže se dlouho nepřijímaly zákony o konfliktu zájmů či antikorupční zákony. Až nakonec tento systém pohltil sám sebe. Výsledkem byl Klausův pád a rozvraty v ODS i v ODA. Čili velká lekce pro politickou budoucnost země. Občané však začínají hledat svou autonomii, už nevidí pouze pravici či levice, ale uvážují o politice komplexněji.

Nesměřuje taková autonomie k apolitičnosti? Dám konkrétní příklad: v jednom pošumauském městečku jsem mluvil se starostou, který se obává, že nechutá a nezájem angažovat se ve věcech veřejných narůstá a dostává hrozivé rozměry. Nikdo prý nebude mít zájem vystřídat ho v příštích komunálních volbách na radnici...

To, že jsou lidé apolitičtí, je také politikum. Byť varovně. Postoj, jemuž lze rozumět. Přesto však – a stačí vzpomenout na nedávné povodně – vzniká něco, čemu se říká občanská společnost. Jsem překvapen, kolik už existuje různých občanských iniciativ a skupin, které si samy organizují věci.

V předčasných parlamentních volbách se ono politické kyvadlo může zhoupnout doleva, soudíme-li podle preferencí sociální demokracie. Na druhé straně panují z předpokládaného vítězství ČSSD značné obavy. Proč?

U nás ještě existuje nešťastné revoluční myšlení. Nedělám si velké iluze o české sociální demokracii. Nemyslím si však, že je horší, než byli postkomunisté v Maďarsku nebo v Polsku. Když jsem jako analytik sledoval, co říkali, než byli zvoleni, tak jsem se děsil. Ale pak se dostali k moci a chovali se úplně jinak. Proč? Všechny státy, které opravdu usilují o vstup do Evropy, mají přesně nalajnované hřiště, na kterém mohou hrát. Jste-li však opoziční stranou sedm let, říkáte jiné věci, než které pak děláte, když jste u vlády. A to hřiště není najednou třistakrát třista metrů, ale třeba jen třikrát tři metry. A za nápady, jako je dovozní přírážka, by vás Evropská unie brzy klepla přes prsty. Podobně korigující proces probíhá i u strany, která byla u vlády a najednou je z ní strana opoziční. Zbavena okovů moci, které ji bránily v tom, aby se reformovala, se najednou může nadechnout a koncepčně přemýšlet. Žil jsem ve třech různých demokraciích – v USA, Německu, České republice – a vím, že je velký rozdíl mezi chováním politiků, když jsou v opozici a posléze u moci. Ti, co se jako

opoziční jevíli špatně, se nezdáka ukazují jako dobří vládcí. A naopak. Je to velmi nepočitatelné.

Jde tedy o jakýsi „vis maior“? O další etapu zákonitého politického vývoje?

V České republice vznikl a dlouho se uměle držel při životě mýtus politické stability. My jsme nezažili pohyb politického kyvadla. V Polsku se tak stalo, a my se na to dívali s despektem. Ale ono to pro Poláky nebylo tak špatné, jak by se na první pohled mohlo zdát. Vyzkoušeli si totiž, že důležitější než změny politiků je stabilita fungujícího demokratického systému v zemi. Co bylo v tomhle směru v Polsku pozitivní, je vytváření nových elit. Do vlády přišli lidé, naučili se vládnout, posléze odešli, přišli jiní, a proto dnes mají Poláci rezervoár osobností. Zatímco u nás, když přijde do vlády nová sestava, tak se bude nejméně půl roku učit vládnout. Lze se toho obávat, ale nelze s tím nic dělat. Jde o proces, kterému se nemůžeme vyhnout.

V Praze přednášíte už třetí rok o masmédiích a politice na Fakultě sociálních věd Univerzity Karlovy. V jakém světle vidíte budoucí žurnalisty?

Této činnosti jsem se věnoval externě už v USA a potom také v Mnichově. Přednáším i zahraničním studentům, třeba o historii českého politického myšlení, a to i při letních kursech. Mám tak možnost sledovat rozdíl mezi nimi a našimi studenty. V čem je? Hlavně v aktivitě. Američtí studenti jsou od malička vedeni k aktivitě. Vedou s učitelem dialog, chtějí vědět. Zatímco u českých studentů mám občas pocit, že mluví do černé díry. Je tu však jistý posun a přibývá těch, kteří jsou aktivnější, mají zkušenost se Západem, byli někde na stáži, takže už přece jen roste jiná generace studentů.

Máte při vytížení na Hradě dostatek času na pedagogickou a publicistickou činnost?

Hodně toho doženu ve svém volnu, hlavně o víkendech. I když pořád jsem na telefonu a obkásech se stane, že pan prezident zavolá i ve volných dnech, pokud je nutné řešit něco naléhavého. Musím však říct, že na Hradě je vytvořený velmi dobrý systém, naprosto strukturovaný program. V něm mám vyhrazený čas na četbu tisku i nejrůznějších studií. Kromě toho dostávám svodky ze všech novin, z několika tiskových agentur a také materiály našeho analytického oddělení. Z pracovní doby, která v mém případě většinou přesahuje deset hodin denně, připadají na studium a četbu dvě hodiny.

foto Petr Jedinák